

Sociální deviace v SPSP

5.

**Sociologické teorie II.:
Etiketizační teorie, Kritická a vývojová
kriminologie**

FSS MU Brno, 2006

OBSAH SETKÁNÍ

**I. SYMBOLICKÝ INTERAKCIONISMUS
a Etiketizační teorie**

II. KRITICKÁ KRIMINOLOGIE

III. VÝVOJOVÁ KRIMINOLOGIE

I. Symbolický interakcionismus

**jakožto relativistický přístup založený na „sebekoncepci“
života**

- 1. základem sociálního jednání schopnost užívat jazyka, učit se a zacházet se symbolickými významy v jazyce**
- 2. identita utvářena v procesu interakce jedince s ostatními lidmi ve společnosti**
- 3. jednání závisí na subjektivních významech, které lidé připisují sobě, svému okolí a jiným lidem**
- 4. způsob jakým jednáme ovlivněn subjektivním odhadem, jak nás ostatní vidí a očekávají, že budeme jednat**

I. Symbolický interakcionismus

**jakožto relativistický přístup založený na „sebekoncepci“
života**

5. vnímání a akceptování ostatními („významnými druhými“) postupně vede k vytvoření vědomí jakéhosi abstraktního korektivu („generalizovaného jiného“)
6. jednání konstruováno „především“ ze subjektivních definic situace a sídelných významů
7. „sebekoncepce“ života konstruována postupně v průběhu života (*neopakovatelsnot minulosti, sebepřekvapení, odhan nových možností v každé situaci*) v rámci svého vnitřního dialogu za využití univerzálních jazykových symbolů

Etiketizační teorie (t. Labellingu)

jakožto zkoumání souvislostí označení za deviantního

- ✦ **deviace definována jako výsledek myšlenek, které lidé vzájemně sdílejí (*X* *objektivní charakteristika*)**
- ✦ **pozorování procesu interakce k pochopení smyslu formování sociálního jednání z pohledu aktérový perspektivy světa**
- ✦ **deviantní nálepky jako sdílené významy přidělované určitým osobám v procesech sociální interakce veřejností vedou k nutnosti zabývat se reakcí na deviantní chování a její proměnlivost a připustit ovlivnění vnímání a hodnocení proměnlivého lidského chování normami**

Podstata Etiketizační teorie (Munková 2004)

- 1. zájem o sociální reakce aktérů označených za devianty**
- 2. proměnlivost sociální reakce**
- 3. významné vztahy mezi devianty a tvůrci norem a jejich vynutiteli (kontrola)**
- 4. proces postupné konstrukce deviantní role a identity může zrcadlově odrážet konvenční kariéru**

5. významný podíl instituce spoluvytvářející labelling (*jednostranný příklon k určitým skupinám populace, těžší tresty pro skupiny s nízkým statusem, přisuzování nepravých, falešných rysů deviantním skupinám*)

6. podpora stereotypních představ o deviantech a konfrontace s „obrazem“ normality médií

I. Symbolický interakcionismus

**1. Teorie primární a sekundární
(systematické) deviace**

(E. Lemert)

**2. Koncept deviantní morální
kariéry *(E. Goffman)***

Ad1) Teorie primární a sekundární (systematické) deviace (E. Lemert)

deviantí („sociopatické“) chování je
projevem vnitropsychických konfliktů
a většina tohoto chování je reakcí na
sociální situaci

Ad1) Teorie primární a sekundární (systematické) deviace (E. Lemert)

primární deviace

- porušení norem bez nahlížení na sebe sama jako na devianta (racionalizace chování anebo jiné spojování se sociálně přijatelnou rolí)

sekundární (systematická) deviace

2. identifikace jedince s deviantní rolí, může dojít k sankcionování či trestání ostatními (začlenění deviace do „sebekoncepce“ = přechod situační deviace na deviaci systematickou)

„Sekundární deviace existuje tehdy, když osoba začne užívat své deviantní chování či roli...jako prostředek obrany, útoku anebo přizpůsobení se zjevným a skrytým problémům. Ty jsou tvořeny společenskou reakcí na jeho chování. Původní příčiny deviace pak ztrácejí na významu anebo uvolňují cestu pro přijetí významu, který reprezentuje daná komunita“

(Lemert, 1951:76)

***„Deviace mají hlubší vliv na lidské životy,
když jsou povzbuzeny sociální reakcí;
jakmile jsou lidé stigmatizováni,
trestáni, oddělováni a kontrolováni,
obecný účinek odděluje symbolické a
interakční prostředí, na které osoba
reaguje, a to tak, že časná socializace či
socializace dospělých je kategoricky
změněna“***

(Lemert, 1972:63)

Ad2) Koncept deviantní morální kariéry

(E. Goffman)


- **Sledování pohybu mezi socializovaným já člověka a jeho signifikantním prostředím: kariéra je zakotvena v jedincově životním běhu (týká se jednak sebeředstavy a identity a jednak oficiálního postavení jedince, právních vztazů a životního stylu)**
- **Procesy labellingu spjaty s procesy stigmatizace představujícími apriorní negativní hodnocení člověka, většinou generalizované na celou jeho osobnost**

Ad2) Koncept deviantní morální kariéry

(E. Goffman)

- **Stigma výsledkem úspěšného labellingu vyjadřujícím trestající, nesouhlasnou reakci mající základ v morálním ospravedlňování jedněch vůči jiným (Nemusí existovat vazba mezi etiketizací a chováním a mezi stigmatem a jeho vlastnostmi)**
- **Sociální deviace jakovolba určitého životního stylu (bez motivace mocí či penězi.**

II. Kritická (radikální, neomarxistická) kriminologie - Oblasti zájmu

- **Sociální nerovnosti a sociální deprivace celých skupin**
(aktuální společenské problémy)
 - **Politické a mocenské praktiky**
(konflikty charakteristickým rysem kapitalistických společností)
 - **Analýza právních systémů, statistik a role masmédií**
 - **Prezentace feministických přístupů**
 - **Pozornost obětem trestných činů**
- 

II. Kritická kriminologie

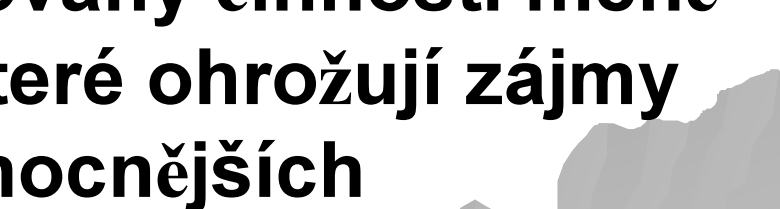
- 1. Neomarxistický přístup**
- 2. Teorie zájmových skupin**



Ad1) Neomarxistický přístup

- ◆ **centrem zájmu politická a ekonomická struktura společnosti (vztahy mezi definicemi sociálních deviací a procesy třídních konflikt)**
- ◆ **právní a politické systémy kapitalistických společností výsledkem historických procesů konfliktu mezi protikladnými společenskými třídami**

Ad2) Teorie zájmových skupin


- ◆ **pluralistický model společnosti (řada skupin s konfliktními či konkurujícími se zájmy a hodnotami)**
 - ◆ **změny v definicích práva a v institucích sociální kontroly důsledkem vlivu a konfliktu společenských skupin**
 - ◆ **za deviantní považovány činnosti méně mocných skupin, které ohrožují zájmy a hodnoty skupin mocnějších**
- 

Koncept morální paniky (S. Cohen)


„...společnosti jsou vystavovány obdobím morální paniky. Podmínky, epizody, osoby nebo skupiny náhle začnou být definovány jako hrozba pro sociální hodnoty a zájmy, jejich povaha je prezentována ve stylizovaném a stereotypním módním hávu prostřednictvím masových médií, morální barikády jsou bráněny vydavateli, biskupy, politiky a dalšími správně smýšlejícími lidmi, společensky zplnomocnění experti vyslovují své diagnózy a řešení, hledají se a přiklání se k určitým způsobům, jak s problémy naložit. Předmět zájmu se najedou objevuje, vytrácí či zhoršuje a stává se více viditelným... Někdy panika proběhne a pomine a je zapomenuta s výjimkou lidové a kolektivní paměti, jindy má vážnější a dlouhotrvající následky a může být zdrojem změn v právní a sociální politice či ve způsobu, jakým společnost sama sebe vnímá.“ (Cohen, 1973)

Morální relativismus

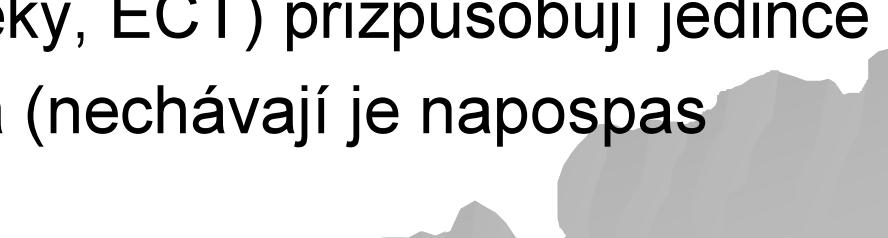
(na příkladě drogové závislosti) (C.Young)

1. **braní drog nemusí být vnímáno jako deviantní X
obava z ohrožení středostavovského hodnotového
systému**
 2. **braní drog jediným adekvátním individuálním
řešením současných (moderních) problému**
 3. **neobjektivní sociologické koncepty využívají k
vysvětlení hodnotový rámec středostavovské
vrstvy**
- 

- 3. experti mají moc vyjednávat a měnit realitu, aby odpovídala jejich falešným představám (vliv na tvorbu politických programů a způsob zacházení s deviantními jedinci**

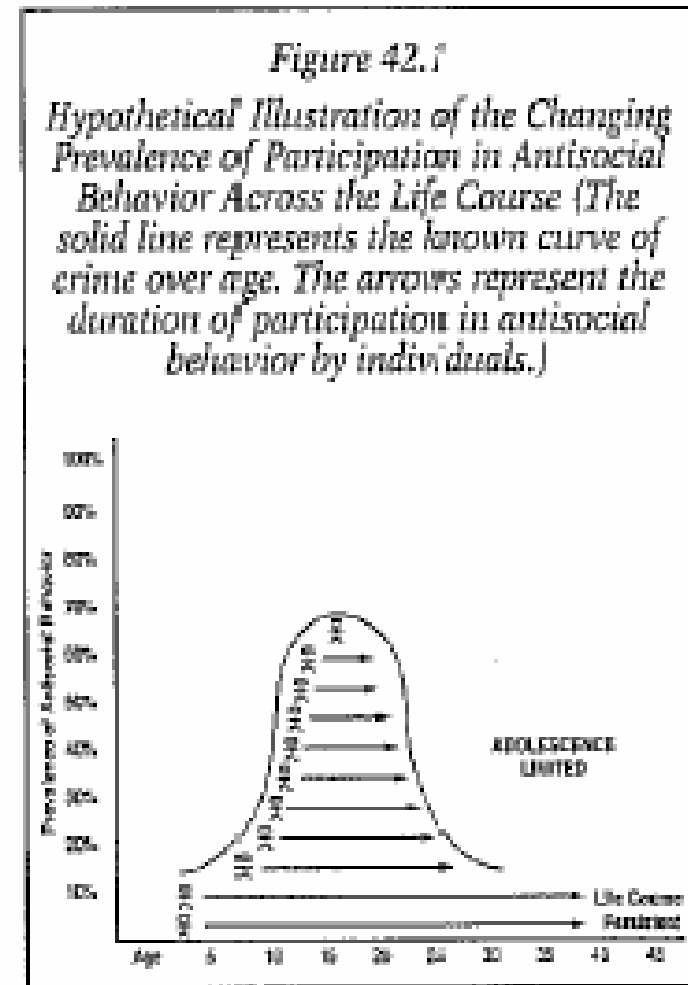
 - 4. šířením deviací neobjektivně informovanými masmédií je realita označeného jedince rekonstruována (medicínou, totálními institucemi), aby mohla sloužit k ospravedlnění teorií a programů těchto expertů**
- 

Antipsychiecké hnutí

- ◆ nutnost zabývat se vazbami mezi ničujícími efekty každodenního života a širšími politickými strukturami, které je vytvářejí
 - ◆ psychiatrie nedisponuje platnými postupy při určování psychiatrických diagnóz (psychiatři neschopni rozlišit mezi normalitou a duševní chorobou)
 - ◆ psychiatrické zacházení (léky, ECT) přizpůsobují jedince požadavkům vnějšího světa (nechávací je napospas vnitřním problémům)
- 

III. Vývojová kriminologie

- ***Jak se vyvíjí jedincův život během překračování různých sociálních kontextů ?***
- ***Proč se lidé vyvíjejí či nevyvíjejí v zločince ?***



Zdroj: Cullen, Agnew (2003)

Proč je vhodné zabývat se vývojovými procesy v dětství ?

- **hlavní příčiny zločinu pravděpodobně spočívají v dětství**
- **dosavadní teorie neúplné (zločin připisován podmínkám, ke kterým dochází dlouho po začátku zločinecké dráhy)**
- **vztah mezi dětstvím a další deviací je dostatečně silný (participace na zločinu dynamickým, vývojovým procesem)**

III. Vývojová kriminologie

1. Teorie kontinuity

(Gottfredson a Hirschi)

2. Teorie kontinuity či změny

(Moffitová)

3. Teorie kontinuity a změny

(Sampson a Laub)

Ad1) Teorie kontinuity: Teorie sebekontroly (Gottfredson a Hirschi)

- sklon k páchání zločinu projevem nízké sebekontroly
- první projevy v dětství okolo osmi let věku
- příčinou pochybení rodičů (*dohlížet nad dětmi – rozpoznat deviantní chování - potrestat jej a upravit*)
- jednou ustanovená nízká sebekontrola vysoce rezistentní vůči změně
- balík ustavených rysů je jednotlivci tažen s sebou kamkoli jdou a kdykoli

Teorie sebekontroly – hlavní předpoklady

- **antisociální chování v průběhu života neměnné**
- **nízká sebekontrola není způsobena biologickými deficity či psychologickými dysfunkcemi, ale odlišnou sociální zkušeností**
- **základní rysy nízké sebekontroly ovlivňují nejen sociální připoutání ke společnosti, ale i příčiny zločinu (*neúspěch i v jiných sférách života*)**
- **křivka zločin-věk je ve společnostech neměnná**

„Jedinci s nízkou sebekontrolou jsou spíše impulsivní, necitliví, směřují k fyzičnosti namísto psychičnosti, rádi riskují, jsou krátkozrací a neverbální vzhledem k tomu, že tato tendence je významná pro tyto rysy, aby byla spojována se stejnými lidmi a protože tyto rysy směřují k přetrvávání během celého života, zdá se být smysluplné zvažovat je a vnímat je jako stabilní konstrukt užitečný pro vysvětlení zločinu.“

(Gottfredson a Hirschi 1990: 90-1)

Ad2) Teorie kontinuity či změny: Teorie antis. chování 2 delikventních skupin

(Moffitová)

- **trvalé antisociální chování je výsledkem interakce mezi individuálními rysy a sociálním prostředím**
- **skok do zločinu během teenagerovských let lze vysvětlit pomocí dvou skupin vyvíjejících se odlišným způsobem:**

1. „life-course persitent offenders“

(chování vedle sociálního prostředí ovlivněno individuálními rysy)

2. „adolescent-limited offenders“

(chování není vedle sociálního prostředí ovlivněno individuálními rysy)

Teorie antis. chování 2 delikventních skupin – hlavní předpoklady

- 1. „trvalí delikventi“ mají ukotveno chování interakcemi individuálních rysů a sociálního prostředí**
- 2. vývoj trvalé delikvence začíná neuropsychologickými deficity**
- 3. deficity zamykají jedince do zločinu tím, že jedinci během interakce s prostředím vytvářejí nevýhody, které je vtáhnou do antisociálního žití**
- 4. individuální deficity či rysy podporují stabilitu delikventního chování**

Teorie antis. chování 2 delikventních skupin – hlavní předpoklady

- 5. „adolescentní delikventi“ provozují kriminalitu pouze v teenagerových letech (*splnění očekávání společnosti*)**
- 6. zdrojem nespokojenosti a motivace k delikvenci mezera mezi biologickou a sociální zralostí je**
- 7. delikvence je také sebeposilující (*ukazuje autonomii dospělosti a zralosti*)**
- 8. od delikventního chování upuštěno uzavíráním mezery zralosti (*uvědomění si následků špatného chování - dostupné dospělé konvenční role*)**

Ad2) Teorie kontinuity a změny: Využití konceptu sociálních pout a lidského kapitálu (Sampson a Laub)

- ***„Co vytváří spojitost mezi kriminálními cestami a co vytváří změnu jako klíčový bod v životě?“***
- **antisociální chování je relativně stabilní mezi fázemi životního cyklu**
- **delikvence je charakterizována jak trvalostí, tak i změnou (*možnost změny chování a odklonění se od zločinu*)**

Využití konceptu sociálních pout a lidského kapitálu

- **vysvětlit počátek, trvání a zakončení kriminálního a deviantního chování umožňuje jednak**

1. Kvalita sociálních pout

(neformální sociální kontrola)

2. Výše sociálního kapitálu

*(instrumentální či afektivní přístup ke zdrojům:
manželství přináší více peněz, rodinných vazeb, podpory
a uspokojení, vztah je důležitější v jedincově životě)*

Zakotvení dítěte do zločinecké životní dráhy je výsledkem komplexu faktorů, mj.:

- 1. individuálních podmínek** (*obtížný temperament a časné problémy s chováním*)
- 2. sociálně strukturálních podmínek** (*nevýhodný a nestabilní sociální kontext, do kterého se dítě narodí*)
 - spojují se a oslabují rodinný život, který lze označit za neefektivní a odmítající rodičovství
 - snižují šance dětí na úspěch, docházku do školy
 - zapříčiňují, že děti jsou vystaveny delikventním vrstevníkům a příbuzným